
Jest to jeden z dwóch wykładów, które według opinii biografów Akwinaty zostały przezeń wygłoszone w roku 1256 w ramach swej promocji mistrza teologii na Uniwersytecie Paryskim. Treścią pierwszego (*Rigans montes*) było zagadnienie zstępowania Mądrości Bożej ku ludziom. Tekst drukowany niżej był prawdopodobnie jego rozwinięciem, w którym nowy mistrz przedstawił swoje rozumienie wewnętrznej logiki w układzie ksiąg Pisma Świętego.

PM

Wykład *Hic est liber* – o znaczeniu i podziale Pisma Świętego

Św. Tomasz z Akwinu

*Ta jest księga przykazań Bożych i zakon
– który jest na wieki; wszyscy, którzy go zachowują,
przyjdą do żywota (Ba 4,1).*

[I Zalecenie Pisma Świętego]

Według Augustyna (*De doctrina christiana*, 4) uczony mówca tak powinien wyklądać, aby uczyć, sprawiać przyjemność i ponaglać: uczyć nieświadomych, sprawiać przyjemność, kierować opieszalych.

Te trzy wymagania spełnia wymowa Pisma Świętego. Uczy ono bowiem przy pomocy swojej wiecznej prawdy: *Na wieki, Panie, słowo Twoje trwa* (Ps 118, 89). Sprawia przyjemność swoją użytecznością: *Jak słodkie są podniebieniu memu słowa Twoje, ponad miód ustom moim* (Ps 118, 103). Ponagla skutecznie swoim autorytetem: *Czyż słowa moje nie są jak ogień, mówi Pan, i jak młot kruszący skałę?* (Jr 23, 29).

Przeto Pismo Święte w zdaniu wyżej przedstawionym jest rozważane trojako. Po pierwsze, ze względu na autorytet, którym ponagla, gdy mówi: *Ta jest księga przykazań Bożych*. Po drugie, ze względu na wieczną prawdę, którą poucza, gdy mówi: *I zakon, który jest na wieki*. Po trzecie, ze względu na użyteczność, którą zachęca, gdy mówi: *Wszyscy, którzy go zachowują, przyjdą do żywota*.

Autorytet tego Pisma okazuje się skuteczny z trzech powodów. Po pierwsze, z powodu jego źródła: ponieważ jego źródłem jest Bóg. Dlatego powiedziano: *przykazań Bożych*. I jeszcze: *Ten wynalazł wszystką drogę umiejętności* (Ba 3, 37); *Gdyż ono było z początku głoszone przez Pana, zostało nam potwierdzone przez tych, którzy słyszeli* (Hbr 2, 3). Temu właśnie autorowi należy

wierzyć niezachwianie – najpierw z powodu uwarunkowania jego natury, ponieważ jest prawdą: *Ja jestem drogą, prawdą i życiem* (J 14, 4); dalej z powodu pełni wiedzy: *O głębokości bogactw, mądrości i wiedzy Bożej* (Rz 11, 33); następnie z powodu mocy słów: *Albowiem mowa Boża jest żywa i skuteczna i przenikliwsza niż wszelki miecz obosieczny* (Hbr 4, 12).

Po drugie, okazuje się skuteczność w konieczności, którą Pismo wykłada: *Kto nie uwierzy, będzie potępiony* (Mk 16, 16). Stąd na sposób przykazania przedstawiana jest prawda Pisma Świętego, i dlatego powiedziano: *przykazań Bożych*. Te właśnie polecenia przez wiarę kierują intelektem: *Wierzycie w Boga, i we mnie wierzcie* (J 14, 1); przez umiłowanie kształcą pożądanie: *To jest przykazanie moje, abyście się wzajemnie miłowali, jak ja was umiłowatem* (J 15, 12); skierowują do czynu i wykonania: *To czyń, a będziesz żył* (Łk 10, 28).

Po trzecie, pokazuje się skuteczność ze zgodności (*ex uniformitate*) wypowiedzianych słów, ponieważ wszyscy, którzy przekazywali świętą naukę, tego samego nauczali: *Czy więc ja, czy oni tak nauczamy, i tak uwierzyliście* (I Kor 15, 11). I jest to konieczne, gdyż wszyscy mieli jednego nauczyciela: *Jeden jest nauczyciel wasz* (Mt 23, 8); jednego ducha: *Czy nie postępowaliśmy w tym samym duchu?* (2 Kor 12, 18); jedno ponadto pragnienie: *Mnóstwo zaś wierzących miało jedno serce i jedną duszę* (Dz 4, 32). I dlatego na znak zgodności nauki jest nazywane w liczbie pojedynczej: *Ta jest księga*.

Prawda nauki tego Pisma jest niezmienna i wieczna. Stąd powiedziano: *I zakon, który jest na wieki; Niebo i ziemia przemiją, ale słowa moje nie przemiją* (Łk 21, 33). Trwa zaś na wieki to prawo z trzech powodów: po pierwsze, ze względu na władzę prawodawcy: *Bo Pan zastępów postanowił: a któż będzie mógł udaremnić?* (Iz 14, 27). Po drugie, z powodu jego niezmienności: *Bo ja Pan i nie odmieniam się* (Ml 3, 6); *Nie jest Bóg jak człowiek, aby kłamał, ani jak syn człowieczy, żeby się odmieniał* (Lb 23, 10). Po trzecie, z powodu prawdziwości prawa: *Wszystkie przykazania Twoje są prawdą* (Ps 118, 86); *Warga prawdy trwać będzie na wieki* (Prz 12, 19); *Veritas manet et invalescit in aeternum*.

Użyteczność tego Pisma jest największa: *Ja Pan, Bóg twój, który cię uczę pożytecznych rzeczy* (Iz 48, 17). Dlatego powiedziano: *Wszyscy, którzy go zachowują, przyjdą do żywota*. Życie to zaś

jest trojokie. Pierwsze jest życie łaski, do którego przysposabia Pismo Święte: *Słowa, które ja wam powiedziałem, duchem i życiem są* (J 6, 64). Przez to bowiem życie duch żyje w Bogu: *Lecz żyję już nie ja, ale żyje we mnie Chrystus* (Ga 2, 20). Drugie jest życie sprawiedliwości, zawierające się w dziełach, do którego Pismo Święte kieruje: *Na wieki nie zapomnę ustaw Twoich, bo zachowałeś mię przez nie przy życiu* (Ps 119, 93). Trzecie jest życie chwały, które Pismo Święte obiecuje i do którego prowadzi: *Panie! Do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego* (J 6, 69); *A te są napisane, abyście uwierzyli, że Jezus jest Chrystusem, Synem Bożym; i żebyście wierząc, życie mieli w imię Jego* (J 20, 31).

[II Podział Pisma Świętego]

Do tego życia Pismo Święte prowadzi dwojako: poleceniami i zachętami. Poleceniami przez przykazania, które przedkłada, co należy do Starego Testamentu: *Prawo dał Mojżesz w przykazaniach sprawiedliwości* (Syr 24, 33). Zachętami zaś przez dar łaski, którego udziela prawodawca, co należy do Nowego Testamentu: *Albowiem Zakon przez Mojżesza był dany; łaska i prawda stała się przez Jezusa Chrystusa* (J 1, 17).

Dlatego całe Pismo Święte dzieli się na dwie części główne, mianowicie na Nowy i Stary Testament; czego dotyczą słowa: *Dlatego każdy uczony nauczyciel w królestwie niebieskim podobny jest człowiekowi gospodarzowi, który wyjmując ze skarbu swego nowe i stare rzeczy* (Mt 13, 52); *Wszelakie jabłko, nowe i stare, miły mój, zachowałam dla ciebie* (Pnp 7, 13).

Stary Testament dzieli się według nauki przykazań. Jest bowiem dwojokie przykazanie, mianowicie przymuszające i przestrzegające. Przykazanie przymuszające należy do króla, który może karać przestępców: *Jak ryk lwa, tak i postrach króla* (Prz 20, 2). Natomiast przykazanie przestrzegające jest poleceniem ojca, który może pouczać: *Masz synów? Pouczaj ich* (Syr 7, 23). Polecenie króla jest dwojokie, mianowicie jedno, przez które ustanawia on prawo; inne, które wiedzie do przestrzegania prawa ustanowionego i które jest zazwyczaj ogłaszane przez heroldów i przez wysłańców. I tak wyróżnia się trzy polecenia, mianowicie: króla, herolda i ojca. Zgodnie z tym Stary Testament dzieli się na trzy części, jak mówi Hieronim we wstępie do Księgi Królewskiej.

Część pierwsza zawiera prawo, które jest jakby poleceniem wydanym przez samego króla: *Albowiem Pan sędzią naszym, Pan zakonodawcą naszym, Pan królem naszym* (Iz 33, 22).

Część druga zawiera [słowa] proroków, którzy byli jakby wysłańcami i heroldami Bożymi, którzy w zastępstwie Bożej osoby [*ex persona Dei*] przemawiają do ludu i kierują do przestrzegania prawa: *I rzekł Aggeusz, poseł Pański z posłów Pańskich* (Ag 1, 13).

Część trzecia zawiera [słowa] hagiografów, którzy natchnieni przez Ducha Świętego przemawiali jednak nie w imieniu Pana, lecz jakby od siebie samych. Dlatego hagiografowie są nazywani świętymi pisarzami lub zapisującymi rzeczy święte, od *agios*, co znaczy: święte, i *graphia*, co znaczy pismo – i tak polecenia, które są tam zawarte, są jakby ojcowskie. Wyjaśnia to Księga Przysłów: *Zachowaj, synu mój, przykazania ojca twego* (Prz 6, 20).

Podaje jednak Hieronim i czwarty porządek ksiąg, mianowicie pisma apokryfów. Apokryfy są nazywane od *apo*, co znaczy: bardzo, i od *cryphon*, co znaczy: ciemne, ponieważ wątpi się o ich wyroki lub autorach. Kościół katolicki przyjął do liczby pism świętych pewne księgi, których wyroki nie są podane w wątpliwość, lecz ich autorstwo. Nie dlatego [jest ta wątpliwość], że nie wiadomo, kto jest autorem owych ksiąg, lecz że ludzie ci nie byli znanego autorytetu. Stąd nie posiadają one mocy z autorytetu autorów, ale raczej z powodu ich przyjęcia przez Kościół. Ponieważ jednak ten sam sposób mówienia zachowany jest w tych pismach i w pismach hagiografów, przeto są one liczone do dzisiaj razem z tymi ostatnimi.

Pierwsza część, która zawiera prawo, dzieli się z kolei na dwie, zgodnie z tym, że prawo jest dwojakie, mianowicie publiczne i prywatne.

Prawem prywatnym jest to prawo, które jest nakładane do przestrzegania na pojedyncze osoby albo rodziny. I takie prawo zawarte jest w Księdze Rodzaju, co wyjaśniają słowa o pierwszym przykazaniu danym człowiekowi: *Ale z drzewa wiadomości dobrego i złego nie jedz* (Rdz 2, 17), oraz Noemu: *Mięsa z krwią jeść nie będziecie* (Rdz 9, 4), i Abrahamowi: *I ty tedy będziesz strzegł przymierza mego i potomstwo twoje po tobie w pokoleniach swoich* (Rdz 17, 9).

Natomiast prawem publicznym jest to prawo, które jest przekazywane ludowi. Prawo Boskie zostało bowiem przekazane narodowi żydowskiemu przez pośrednika, ponieważ naród ten nie był zdolny przyjąć prawa bezpośrednio od Boga: *Ja łącznikiem i pośrednikiem byłem podówczas pomiędzy Panem a wami, aby wam głosić słowa jego, boście się bali ognia i nie wstąpiliście na górę* (Pwt 5, 5); *Cóż więc Zakon? Ustanowiony został ze względu na występki, ażby przyszło potomstwo, któremu obiecał, przekazany przez Aniołów za sprawą pośrednika* (Gal 3, 19). Przeto w prawodawstwie wyróżnia się dwa stopnie. Jeden, na którym prawo od Pana do pośrednika przechodzi, i to należy do trzech ksiąg, mianowicie: Wyjścia, Kapłańskiej i Liczb. Dlatego często w tych księgach czytamy: *Powiedział Bóg do Mojżesza*. Drugim stopniem jest ten, na którym prawo jest przez pośrednika przedstawiane ludowi. I to należy do Księgi Powtórzonego Prawa, co wyjaśniają słowa ją rozpoczynające: *Mówił Mojżesz do wszystkiego Izraela*.

Trzy wyżej wymienione księgi (Wyjścia, Kapłańska i Liczb) różnią się według trzech dziedzin, w których lud powinien być uporządkowany. Po pierwsze, w dziedzinie przykazań co do prawości sądu, i te mieszczą się w Księdze Wyjścia. Po drugie, w dziedzinie obrzędów [*sacramenta*], co do sprawowania kultu, i o tym mowa w Księdze Kapłańskiej. Po trzecie, w dziedzinie urzędów, co do zarządzania rzeczą wspólną, i o tym mowa w Księdze Liczb.

Druga część [Starego Testamentu], którą są pisma proroków, dzieli się z kolei na dwie, zgodnie z tym, że wysłannik powinien uczynić dwie rzeczy. Winien bowiem przedstawić dobrodziejstwo króla, aby ludzie skłonili się do posłuszeństwa. Powinien także przedstawić zarządzenie prawa.

Prorocy przedstawiali ludowi trojake Boskie dobrodziejstwa. Po pierwsze, następstwo dziedziczenia, opowiedziane w Księdze Jozuego, o którym powiedziano: *Mężny na wojnie Jezus Nawe, który nastąpił po Mojżeszu na prorocтво i był wielki według imienia swego* (Syr 46, 1). Po drugie, zniszczenie nieprzyjaciół opowiedziane w Księdze Sędziów, o którym to zniszczeniu mowa w Psalmie: *Uczyń im jak Madianitom i Sisarze, jak Jabinowi u potoku Cison* (Ps 82, 10). Po trzecie, wyniesienie ludu, to zaś jest dwojake, mianowicie: prywatne i publiczne. Prywatne należy do jednej osoby i jest opowiedziane w Księdze Rut. Publiczne należy do całego

ludu, aż do godności królestwa, i jest opowiedziane w Księdze Królewskiej – i to dobrodziejstwo wyrzuca im Bóg: *I ozdobiłaś się złotem i srebrem, a oblokłaś się w bisior i szatę wzorzystą i w rozmaite kolory; jadłaś przednią mąkę i miód i oliwę, i stałaś się nader piękną, i doszłaś do królestwa* (Ez 16, 13). Te bowiem księgi według Hieronima zaliczają się do pism prorockich.

W innych zaś księgach, zwanych ogólnie prorockimi, prorocy przedstawiali Boskie zarządzenia dotyczące przestrzegania prawa. I o tym mowa: po pierwsze, w ogólności, u proroków większych, którzy byli posłani do całego ludu i kierowali do przestrzegania całego prawa; po drugie, w sprawach szczegółowych u proroków mniejszych, z których różni z różnych powodów do poszczególnych pokoleń byli posłani, jak Ozjasz do dziesięciu pokoleń, Joel [do starszych Izraela], Jonasz do Niniwitów i podobnie inni.

Prorocy więksi dzielą się według tego, czym kierowali lud do przestrzegania prawa, mianowicie: zachętami przez obietnicę dobrodziejstw, straszeniem, groźbą kar lub oskarżeniem, lub przez naganę za grzechy. Chociaż te sposoby znajdujemy u każdego z proroków, jednak Izajasz przede wszystkim zachęca, o czym powiedziano: *Płaczących w Syjonie pocieszył* (Syr 48, 24); Jeremiasz grozi, dlatego powiedziano: *Umyślnie osłabia ręce mężów rycerskich* (Jr 38, 4); za to Ezechiel oskarża i gani: *Ojciec twój Amorejczyk, a matka twoja Hetejka* (Ez 16, 3). Można jednak inaczej odróżnić tych proroków, skoro mówi się, że Izajasz przepowiada głównie tajemnicę Wcielenia, dlatego jest czytany w Kościele w okresie adwentu; Jeremiasz zaś tajemnicę Męki, dlatego jest czytany w okresie Męki; Ezechiel tajemnicę Zmartwychwstania, dlatego jego księga kończy się ożywieniem kości i odbudową świątyni. Z kolei Daniel, który zaliczany jest do proroków ze względu na to, że duchem proroczym przepowiadał rzeczy przyszłe, chociaż nie mówił do ludu w zastępstwie osoby Pana, zapowiada Boskość Chrystusa – tak by czterej prorocy odpowiadali czterem Ewangelistom.

Trzecia część, która zawiera księgi hagiografów i apokryfy, dzieli się na dwie według tego, jak ojcowie pouczają synów o cnocie, mianowicie: słowem i czynem, albowiem przykłady w rzeczach moralnych nie mniej znaczą niż słowa. Pewni więc pouczają samym czynem, inni samym słowem, jeszcze inni słowem i czynem.

Czynem poucza się w dwojaki sposób. Jednym sposobem jest pouczanie o przyszłości dla bezpieczeństwa, i takie pouczanie jest w Księdze Jozuego, którego Hieronim zalicza do hagiografów. Chociaż bowiem był on prorokiem ze względu na dar proroctwa, to jednak nie był nim z urzędu, gdyż nie został wysłany przez Pana do prorokowania ludowi. Dlatego słowa Księgi Mądrości można odnieść do niego: *Znaki i cuda zna pierwszej, niżli będą, i zdarzenia czasów i wieków* (Mdr 8, 8). Innym sposobem jest opowiadanie o przykładach cnoty z przeszłości. Cnoty główne zaś są cztery: sprawiedliwość, przez którą jest dobro wspólne i której przykład podany jest w Księdze Kronik, gdzie opisano stan całego ludu, zarządzanego przez sprawiedliwość. Drugą cnotą jest umiarkowanie, którego przykład dany jest w Księdze Judyty (dlatego mówi Hieronim: *Przyjmijcie wdowę Judytę za przykład czystości*): *Iżeś sobie mężnie poczęła i wzmocniło się serce twoje, przedto żeś czystość umiowała* (Jdt 15, 11). Trzecią cnotą jest męstwo, któremu przysługuje występować, i jest tego przykład w Księdze Machabejskiej, oraz wytrzymać, i jest tego przykład w Księdze Tobiasza: *A to doświadczenie dlatego Bóg nań przypuścił, żeby potomkom dany był przykład cierpliwości Jego* (Tb 2, 12). Czwartą cnotą jest roztropność, do której należy stawiać czoło zasadzkom, i jest tego przykład w Księdze Ezdrasza. W owej księdze okazuje się bowiem, w jaki sposób Ezdrasz i Nehemiasz, i inni przywódcy roztropnie ustrzegli się zasadzek nieprzyjaciół, chcących przeszkodzić we wzniesieniu świątyni i miasta. Należy także do roztropności przewidująco oddalać przemoc, i jest tego przykład w Księdze Estery, gdzie okazuje się, w jaki sposób Mardocheusz i Estera zdemaskowali przestępstwa najpotężniejszego Hamana.

Natomiast księgi hagiograficzne i apokryficzne, które pouczają samym słowem, dzielą się zgodnie z tym, że słowo działa w pouczeniu dwojako. Jednym sposobem jest prośba o dar mądrości: *I dlatego modliłem się, a dana mi jest roztropność, i wzywałem, i przyszedł na mnie duch mądrości* (Mdr 7, 7); i tak w pouczeniu działa Psalterz, na sposób modlitwy mówionej Bogu. Drugim sposobem jest uczenie mądrości, i to dwojaki, zgodnie z dwojakim dziełem mądrości. Z nich jednym jest móc ujawnić kłamcę, i o tym jest w Księdze Hioba, który na sposób dysputy demaskuje błędy: *Chcę z Bogiem rozmawiać, wpierw wykazując, żeście*

budownicy kłamstwa i naśladowcy nauk przewrotnych (Hi 13, 3-4). Drugim dziełem mądrości jest nie kłamać w tym, co ona poznała. I co do tego dwojako jesteśmy pouczeni: albo jest nam polecana mądrość, i tak jest w Księdze Mądrości; albo są przedstawiane przykazania mądrości, i tak jest w trzech księgach Salomona. Przykazania te różnicują się według trzech stopni cnót, które odróżnia Plotyn, ponieważ przykazania mądrości powinny być tylko o aktach cnót. Na pierwszym stopniu, według Plotyna, są cnoty polityczne, przez które człowiek rozważnie używa rzeczy świata i obcuje z ludźmi; o tym jest Księga Przysłów. Na drugim stopniu są cnoty oczyszczające, przez które człowiek uwalnia się od rzeczy światowych przez ich wzgardę – i o tym jest Księga Koheleta (Eklezjastes), który kieruje do wzgardy świata, co jasne staje się przez wstęp Hieronima. Na trzecim stopniu są cnoty oczyszczonego umysłu, przez które człowiek zupełnie odsunawszy troski doczesne, znajduje przyjemność w samej kontemplacji mądrości; o tym jest w Pieśni nad pieśniami. Na czwartym zaś stopniu są cnoty wzorcze, istniejące w Bogu, o których nie dano przykazań mądrości, lecz raczej z których są przykazania wyprowadzone.

Natomiast zarazem słowem i czynem poucza Mądrość Syracha (Eklezjastyk). Dlatego przykazania mądrości, które Syrach przedstawił, zakończył pochwałą ojców (por. Syr 44).

II Nowy Testament, który przysposabia do życia wiecznego nie tylko przez przykazania, lecz przez dary łaski, dzieli się na trzy części. W pierwszej chodzi o źródło łaski, i o tym jest w Ewangeliach. W drugiej o moc łaski, i o tym jest w Listach św. Pawła; dlatego z początku zaczyna od mocy Ewangelii, mówiąc: *Jest bowiem mocą Boga ku zbawieniu każdego wierzącego* (Rz 1, 16). W trzeciej części chodzi o wypełnienie wspomnianej mocy, i o tym jest w pozostałych księgach Nowego Testamentu.

Źródłem łaski jest Chrystus: *I z pełności Jego myśmy wszyscy otrzymali, i łaskę za łaskę. Albowiem Zakon przez Mojżesza był dany; łaska i prawda stała się przez Jezusa Chrystusa* (J 1, 16-17). W Chrystusie zaś rozważa się dwojaką naturę, mianowicie: Boską, i o tym jest głównie w Ewangelii św. Jana – dlatego zaczyna się: *Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, a Bogiem było Słowo* (J 1, 1); i ludzką, o tym zaś głównie mówią inni Ewangeliści, którzy różnią się według trzech godności, które przysługują Chry-

stusowi jako człowiekowi. O Chrystusie bowiem co do godności królewskiej orzeka Mateusz, dlatego na początku swojej Ewangelii wykazuje, że Chrystus co do ciała pochodził od królów i że był adorowany przez królów – mędrców. Co do godności prorockiej to orzeka ją Marek, dlatego zaczyna swoją Ewangelię od przepowiedni. Co do godności kapłańskiej orzeka o Chrystusie Łukasz, dlatego zaczyna od Świątyni i kapłaństwa i w Świątyni kończy Ewangelię, i często wspomina o Świątyni, jak mówi pewna glosa poświęcona fragmentowi: *znaleźli go w świątyni, siedzącego w pośrodku doktorów* (Łk 2, 46).

Inaczej też można powiedzieć, że Mateusz orzeka o Chrystusie głównie co do tajemnicy Wcielenia, i dlatego oznaczony jest postacią człowieka; Łukasz co do tajemnicy Męki, dlatego oznaczony jest postacią byka, który jest zwierzęciem ofiarnym; Marek zaś co do zwycięstwa Zmartwychwstania, i dlatego oznaczony jest postacią lwa; Jan natomiast, który wzlatuje ku wyżynom Boskości, oznaczany jest przez orła¹.

Spełnienie mocy łaski okazuje się w rozwoju Kościoła, w którym rozważa się trzy rzeczy. Po pierwsze, początek Kościoła, i o to chodzi w *Dziejach Apostolskich*; dlatego mówi Hieronim: *Dzieje Apostolskie wydają się opiewać nagą historię i opowiadać dzieciństwo rodzącego się Kościoła*. Po drugie, wzrost Kościoła, i temu przyporządkowane jest pouczenie apostoelskie w listach kanonicznych. Po trzecie, miejsce dojścia Kościoła, w którym treść całego Pisma Świętego zamyka Apokalipsa i gdzie Oblubienica wkracza do komnaty małżeńskiej Jezusa Chrystusa, aby uczestniczyć w życiu chwały, do którego niech nas zaprowadzi sam Jezus Chrystus, błogosławiony na wieki wieków. Amen. ■

Thum. Paweł Milcarek

Na podstawie: *Sancti Thomae Aquinatis Opuscula Theologica*, t. I,
wyd. Marietti, Taurini-Romae 1954.

¹ Drugiej części, dotyczącej mocy łaski, o której mowa w Listach Pawłowych, brakuje w kodeksie, przynajmniej w dostępnym tekście – uwaga wydawcy.